

DŮLEŽITOST SLOVA

a) Pro laiky (v běžném životě)

- *brát někoho za slovo, mít poslední slovo...*
- různé hry (např. Scrabble)
- první slova
- úroveň znalosti jazyka (mateřského a cizího):
slovní zásoba
- články a debaty o slovech (slovo roku)
- atd.

goblin mode (slovo r. 2022) -->

goblin mode – jedno slovo nebo dvě?

rizz < *charisma*

srov. *fridge* < *refrigerator*

flu < *influenza*

DŮLEŽITOST SLOVA

b) Pro jazykovědce

- rozdíl mezi morfologií a syntaxí

- fonologické rozdíly

[petɾapavel] × [petrapavel]

Petr a Pavel × *Petra Pavel*

- sémantika: význam (vět); synonymie, polysémie × homonymie
- etymologie: původ slov
- atd.

Mají všechny jazyky slovo pro „slovo“?

- nemají, např. jazyky malých domorodých kmenů např. v Austrálii (arrernte) nebo Amazonii (jarawara)
- mají jen slovo pro „(osobní) jméno“

Co znamená slovo s významem „slovo“?

- kromě „slovo“ také „řeč“ nebo „jazyk“ (např. jukatecká májština nebo fidžijština)
- i v indoevropských jazycích je význam širší: *slyšeli jste slovo boží, mluvené slovo*

ZÁKLADNÍ POJMY

Řekl bych, že život ve městě je sice pohodlnější než život na venkově, ale přírodu bych za město nikdy nevyměnil.

- **slovní token × slovní typ**

Víno je dobré, jenže víno je drahé, tak se musíme obejít bez vína.

- **slovní tvar (lex) × lexém**

- **paradigma** (soubor slovních tvarů – proč ale patří k sobě?)

<i>víno</i>	<i>vína</i>	<i>pod</i>	<i>pode</i>
<i>vína</i>	<i>vín</i>	<i>od</i>	<i>ode</i>
<i>vínu</i>	<i>vínům</i>	<i>k</i>	<i>ke, ku</i>
<i>víno</i>	<i>vína</i>	<i>aby</i>	<i>abys, abyste</i>
<i>víno</i>	<i>vína</i>	<i>ahoj</i>	<i>ahojte</i>
<i>víně/vínu</i>	<i>vínech</i>		
<i>vínem</i>	<i>víny</i>		

- **lemma**

VÍNO (lexém) = *víno* (lemma) + *vína, vínu, víně* a další slovní tvary

LEXÉM = LEXIKÁLNÍ SLOVO

lexikon

- soubor znaků /
pojmenovávacích (lexikálních)
jednotek
- „akt pojmenování“

gramatika

- soubor pravidel
- „akt usouvztažnění“

mentální lexikon × lexikon jako soubor prvků

Lexém = základní a jediná jednotka lexikonu?

asi ne: též frazémy/idiomy

*padlý na hlavu × *padlý na zadek*

Zedníci vzali kramle a v práci už je nikdo nikdy neviděl.

Zedníci vzali kramle a zarazili je do trámů.

asi ne: též morfémy

*mega-, pseudo-, anti-
(mega hustý)*

EXISTUJE VŮBEC SLOVO?

Přístupy k definici slova

- realismus × instrumentalismus
- jazyková specifičnost × univerzalismus

	<i>jazyková specifičnost</i>	<i>univerzalismus</i>
<i>realismus</i>	A	B
<i>instrumentalismus</i>	C	D

Některé argumenty pro reálnost slova

- Edward Sapir \searrow : negramotní lidé mají schopnost nadiktovat slova
- děti se ptají: *co znamená X?* (a X je nějaké slovo)
- nemoci jako afázie či Alzheimerova choroba se projevují neschopností vyslovovat a vytvářet slova
- výuka cizích jazyků
- mezery mezi slovy v psaném jazyce

Ale! pologramotní lidé často chybují v zápisu slov

francouzština

Tu man verra du chaud cola místo Tu m'enverra du chocolat.

„Pošleš mi čokoládu.“

aidit místo *ai dit* „řekl“

dé colle místo *d'école* „školy (gen. sg.)“

angličtina

de terminashon místo *determination*

a gree místo *agree*

in form místo *inform*

čeština:

Budu se dívat nato, jak ... × týden na to jsme vyrazili...

prosím, aby jste zavírali okna

OTÁZKY SOUVISEJÍCÍ S DEFINICÍ SLOVA

1) *Existuje slovo ve všech jazycích, resp. je pro všechny jazyky taková jednotka relevantní?*

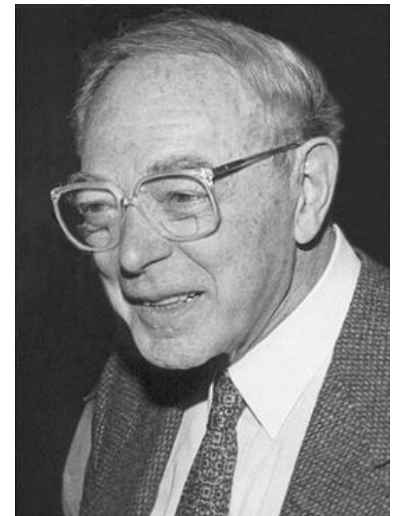
- Má smysl slovo vůbec definovat?
(ne! např. André Martinet ↗, Zellig Harris ↘;
ano! většina lingvistů)

Slovo v polysyntetických jazycích?

západní grónština:

Aliikkusersuillammassuaanerartassagaluarpaalli...

„Nicméně oni budou tvrdit, že je velký bavič, avšak...“

2) *Jaký druh jednotky je slovo? A podle jakých kritérií ho definovat?*

- morfologicky? syntakticky? fonologicky? sémanticky? ortograficky?

3) *Jaký je vztah mezi slovem a větou?*

- věta = posloupnost slov?

4) *Jakou pozici má slovo v jazykové struktuře?*

- slovo jako centrální jednotka morfologie, syntaxe, fonologie, sémantiky atd.?

ZPŮSOBY DEFINICE SLOVA

- 1) Sémantická definice
- 2) Ortografická definice
- 3) Fonologická definice
- 4) Morfosyntaktická (morfologická + syntaktická) definice

ORTOGRAFICKÉ / TEXTOVÉ SLOVO

Příklad k úvaze:

Slovo je intuitivně vymezená základní jazyková jednotka, ponechávající si významovou vágnost běžného jazyka i při pokusech o terminologizaci.

<https://www.czechency.org/slovník/SLOVO>

ORTOGRAFICKÉ / TEXTOVÉ SLOVO (pokr.)

„To se mi líbí,“ řekla Lucie – nejlepší studentka naší třídy.

„I like that,“ said Lucie—the best student in our class.

modro-zelený

francouzština: *donne-le-moi* „dej mi to“

budu-li doma

Hradec Králové-České Budějovice

Brno-střed

angličtina: *Peter's cat*

čeština: *d'Artagnan, McDonald's*

viděl's

čeština

na příklad × například

z rána × zrána

z leva × zleva

angličtina

never the less × nevertheless

must not × cannot

španělština

Lo hacemos. „Uděláme to.“

×

Prefiero no hacerlo. „Raději bych to nedělal.“

severní sothština (bantuský jazyk, Jihoafrická republika)

1) disjunktivní zápis:

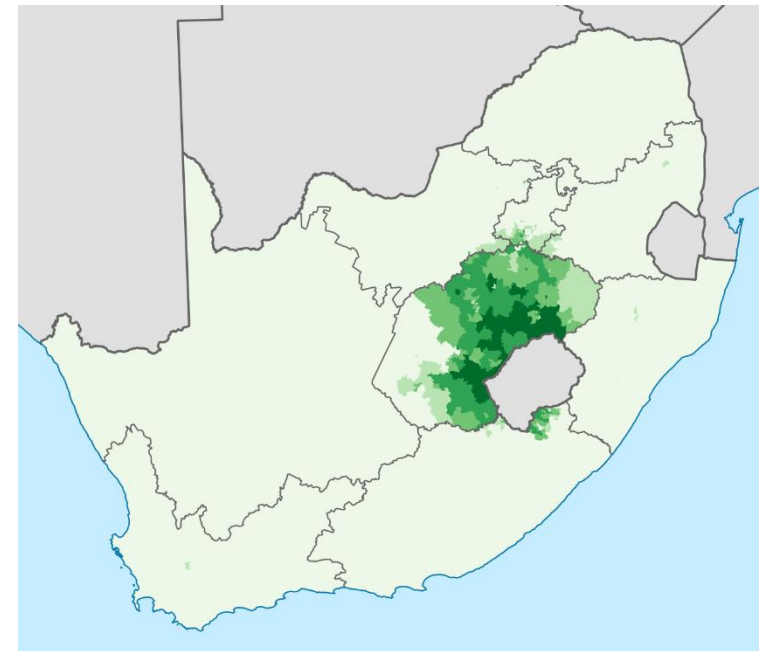
re tlo e bua ka thipa ya gagwe „stáhneme to z kůže jeho nožem“

2) konjunktivní zápis:

retloebua kathipa yagagwe

(severní a jižní sothština a tswanština jsou psány disjunktivně a zuluština a xhoština konjunktivně)

(Jihoafrická republika →)

sanskrt (staroindický jazyk, dnes mrtvý)

जलं पिबन्तीहाश्वाः

jalaṃ pibantīhāśvāḥ

jalaṃ pibanti+iha+aśvā

„Zde koně pijí vodu.“

voda (akuz. sg.) pít (< *pā-*, *pibati*; 1. os. pl. indik. préz. akt.) zde
kůň (nom. pl. m.)

अत्रैवाश्वाः

atraivāśvāḥ

atra+eva+aśvāḥ

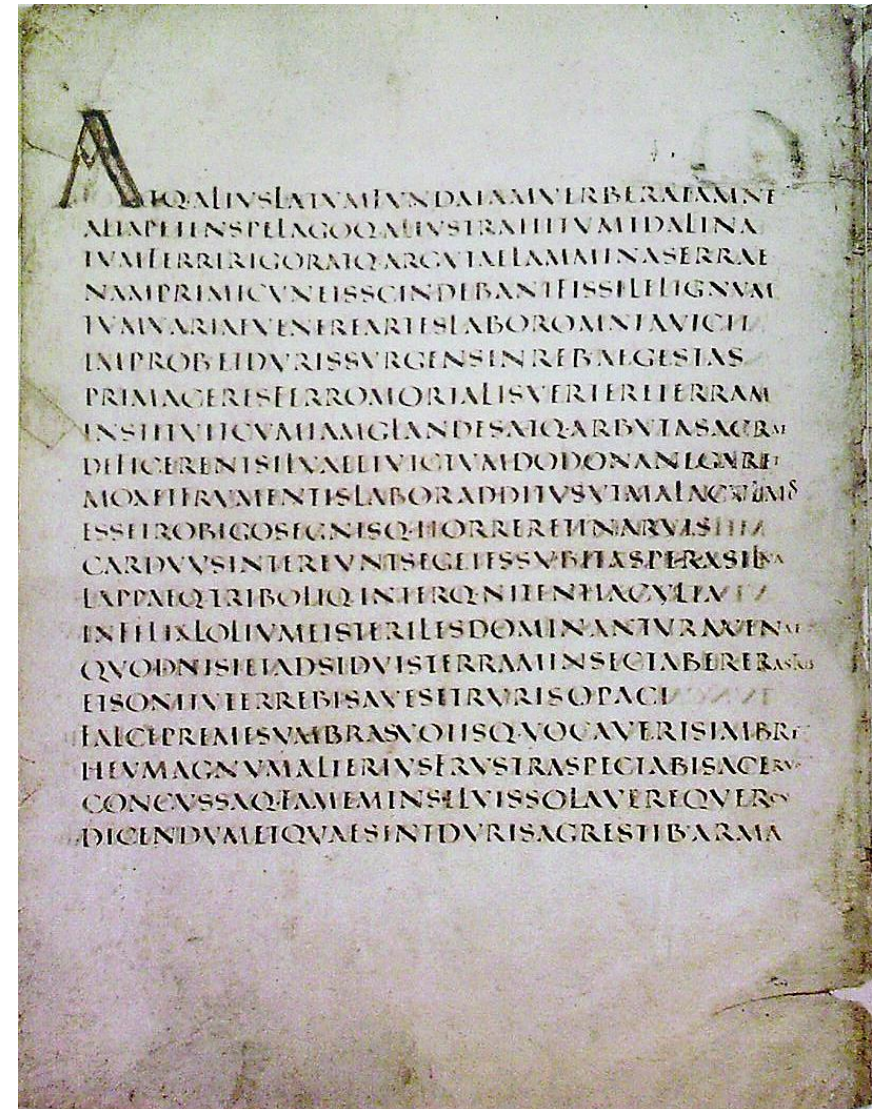
„Zde jsou koně.“

klasická řečtina a klasická latina: *scriptio continua*

NEQVEPORROQVISQVAMESTQVIDOLOREMIPSVMQVIADOLORSITAMETCO
NSECTETVRADIPISCIVELIT

Neque porro quisquam est qui dolorem
ipsum quia dolor sit amet, consectetur,
adipisci velit...

(tak psán i Rukopis zelenohorský)

FONOLOGICKÁ DEFINICE SLOVA

francouzština

son ancien élève / revient demain

„její bývalý student se zítra vrací“

son ancien élève / revient / sans le lui dire

„její bývalý student se zítra vrací, aniž by jí o tom řekl“

čeština

(a) *Přišel jsem se / podívat.*

(b) *Lenka se / sestrou / nevyučila. × Lenka / se sestrou / nepřišla.*

(c) *Proletěl skrz / kancelář. × Proletěl / přes kancelář.*

vokálová harmonie – turečtina

Přední		Zadní	
nezaokr.	zaokr.	nezaokr.	zaokr.
i	ü	ı	u
e	ö	a	o

- (a) *ev* „dům“ + lokativ = *evde* „v domě“
oda „pokoj“ + lokativ = *odada* „v pokoji“
- (b) *ev* „dům“ + posesiv = *evim* „můj dům“ (přední nezaokrouhlené)
göz „oko“ + posesiv = *gözüm* „moje oko“ (přední zaokrouhlené)
at „kůň“ + posesiv = *atım* „můj kůň“ (zadní nezaokrouhlené)
top „zbraň“ + posesiv = *topum* „moje zbraň“ (zadní zaokrouhlené)

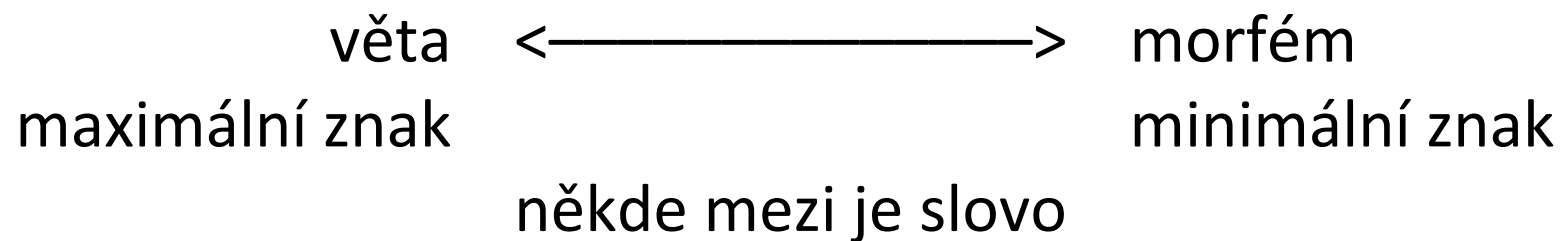
→ fonologické slovo

MORFOSYNTAKTICKÁ DEFINICE SLOVA

morfosyntax = morfologie + syntax

morfosyntaktické slovo (morfologické slovo, syntaktické slovo)

gramatické slovo

morfém × morf

NOS = nos-ím, nes-u, nůš-e

kořen × afix

kořen = „morfém, který označuje věci, činnosti nebo vlastnosti“

afix = „neselektivní vázaný morfém, který není kořen“

další vlastnosti afixů:

- predikovatelný sémantický nebo syntaktický efekt
(např. *-ní*: *dělání, psaní, čtení, lezení* atd.)
- obvykle má daleko více výskytů než kořen
(např. *-itel*: *učitel, ručitel, ředitel, nositel* atd.)
- zpravidla produktivní (může se připojit k novým slovům:
(např. **cloudování, *curlingování*)
- mohou být spojeny s fonologickými změnami kořene/kmene
(např. *ruka* × *ruč-ička*, *černoch* × *černoš-ka* ale *Irka*, ne *!lřka*)
- obvykle se nevyskytuje samotně
(srov. *uč-itel-ka*)

prefix × sufix × infix

derivační × flektivní afix

kořen × kmen (základ, báze)

syntagma (syntaktická fráze)

syntagma × kompozitum (složenina)

landowner = land-owner = land owner

*vodovod, slunovrat, kosočtverec, zeměkoule, vlastivěda,
velkoobchod pravděpodobný, bohudík*

- *nejméně pravděpodobný sen se stal skutečností × byl to velice živý a pravdě podobný sen*
- *když spolupracovali, šlo jim to rychleji × když spolu pracovali, nebavili se mezi sebou*
- *ústav speciálněpedagogických studií × výzkum se týkal jen a speciálně pedagogických studií*

modrozelený „zelený s odstíny modré“ × *modro-zelený* „modrý a zelený“

stará panna × *staropanenský*

klitikon (mn. č. *klitika*) = příklonka a předklonka

byl jsem se podívat na zápas

klitikon × afix

Budeš-li hodný, dám ti čokoládu.

Ne-li, dostaneš nařezáno.

Prázdna-li stodola v zimě, na jaře je nouze.

Listonoš byl vyslýchán, mnoho-li dopisů přišlo na Tomáše.

Bud' hodný! (singulár) × Bud'te hodní! (plurál)

Ahoj! × Ahojte! (pozdrav pro více lidí)

Abys nelitoval! (singulár) × Abyste nelitovali! (plurál)

Morfosyntaktická kritéria pro definici slova

nutná × postačující podmínka (kritérium)

morfosyntaktický prvek